

STARE MLINICE ZADARSKOG KRAJA

Šime PERIČIĆ
Zavod za povijesne znanosti
HAZU u Zadru

UDK: 949.75:664.71
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 4. IX. 1996

U ovom radu autor iznosi rezultate svojih istraživanja glede postojanja i djelovanja mlinica na zadarskom području od 13.-18. stoljeća. Konzultacija onodobnih izvora pokazala je postojanje mlinica na gotovo svim ovdašnjim vodotocima. One su uglavnom bile u vlasništvu gradskog plemstva i crkvenih ustanova. Najezda Turaka mnoge je od njih unuštila ili oštetila, što je uvelike aktualiziralo problem mlinarstva u gradu i okolici. Porušeni mlinovi su popravljani ili obnavljani, rušeni pa opet obnavljani. Tek protjerivanjem Turaka iz sjeverne Dalmacije to stanje je ublaženo, kada bivaju sagrađeni mnogi i razni mlinovi za žito. No, i pored toga su mnogi odavle odvozili žito na mljevenje na Zrmanju i Krku.

U starini su mlinice svugdje bile od izuzetnog značenja za život ljudi, naselja i regija, napose onamo gdje nije bilo većih vodotoka. Takav problem je u izuzetnoj mjeri pritiskao Zadar i njegovu okolicu. Unatoč takvu značenju ovaj problem je u našoj historiografiji ostao gotovo netaknut. Istina, neki su pisci srednjovjekovne povijesti grada spominjali problem, kao primjerice Antonio Teja i Nada Klaić odnosno Ivo Petricioli,¹ čime su na njega tek svratili pozornost. Upravo takvo stanje problema ponukalo nas je da mu posvetimo veću, dužnu pozornost. Stoga su konzultirana postojeća literatura o povijesti grada, te tiskana i arhivska vrela. Nastojanja su urodila priličnim plodom, ali svejedno ne u tolikoj mjeri da bi bilo moguće pojasniti sve ono što je zamišljeno. Ipak, ovdje će biti riječi o vodenim tokovima zadarskog kopnenog bližeg zaleđa, gradnji, rušenju i obnovi, kupoprodaji i korištenju mlinica od prvih pismenih vijesti do kraja 18. stoljeća. Preglednosti radi njihovo predočenje uslijedit će nekako po blizini gradu odnosno vodotocima. Isto će tako biti nešto rečeno o ovdašnjim mlinovima na vjetar i mlinarima.

---

¹ Antonio TEJA, *Aspetti della vita economica di Zara dal 1289 al 1409*, III, Zadar 1942; Nada KLAJĆ-Ivo PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar, 1976. Slično je postupio i autor ovog napisa kada je pisao o životu Zadra u 17. i 18. stoljeću (*Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar, 1987.).

I.

Bliže zadarsko kopneno zaleđe oduvijek oskudijeva većim vodenim tokovima, što se pokazalo kobnim za ovdašnje pučanstvo u vremenima kada je ono bilo u posjedu neprijatelja. Najbliže snažno kraško vrelo Karišnice, s jakom vodenom snagom, bilo je daleko, a Zrmanja i Krka još dalje. U neposrednoj blizini Zadra bili su potoci koji su ljeti presušivali, pa stoga nemoćni za pokretanje mlinskih kamenova u većem dijelu godine. To je bio razlog da je ovaj grad glede toga bio u najnepovoljnijem položaju u Dalmaciji.²

Nešto bolja situacija bila je u blizini Nina. Najveći vodotok toga područja predstavljala je Ričina (Fiumara), zvana još Miljašić jaruga: njen izvor je kod Suhovara (Fiumara Žerava), a do mora teče punih 25 km. Na tom području bilo je još nekoliko potoka i jaruga. Izvorište Boljkovac (u izvorima *Bolcovaz*) davalo je stalan vodotok.³ Jedan mjerodavan zadarski pisac iz 17. stoljeća kazuje da je ondje u njegovo doba bilo pet ili šest kuća s mlinovima za žito.⁴ Prije ili poslije toga znalo ih je biti, kako ćemo vidjeti, u manjem ili većem broju.

Drugo jače vodotočno područje bio je porstori sjeverozapadno od Vranskog jezera obilatost kojega je činila tamošnju prostranu močvaru. To su bili Kotarka, Vrbica, Burelovac i dr. A blizu njih bili su još izvori Kakme, Stabnja, Pećine, Matić.⁵ Sjeverno od Radovina, dolinom između Ražanca i Ljupča teкао je potok koji je uvirao u more u uvali Plemići, čiji je tok još u 17. st. pokretao nekoliko mlinskih kamenova.⁶ Pored ovih stalnih vodotoka bilo je onih koji su veći dio godine bivali bez vode. To se najprije odnosi na potok Ričinu (Fiumera) u neposrednoj blizini Zadra, koji je izvirao podno sela Crno, potok čije je izvorište bilo kod Babinduba, dok je u more uvirao istočno od današnjeg Sukošana,⁷ te potok-jaruga Baštica koji je utjecao u more kod Posedarja.⁸ Spomenut ćemo da je u Kašiću bio potočić Pozder, a u blizini Biljana tekućica zvana Slutina ili Stubil.⁹ Svi ovi vodotoci, stalni ili povremeni, u prošlosti su služili više-manje

---

² Vittalino BRUNELLI, *Storia della città di Zara*, Zadar, 1913, 30; Angelo BENVENUTI, *Storia di Zara dal 1409 al 1797*, Milano, 1944, 105.

³ Damir MAGAŠ, *Povijesno-zemljopisne osnove razvoja Nina*, Zadar, 1995, 27-28.

⁴ Znanstvena knjižnica u Zadru (ZKZ), Ms br. 459, l. 62. On je također istaknuo nedostatnost vode u ovom kraju - *scarsa di aqua* (isto, l. 35).

⁵ Isto, l. 110-111; Povijesni arhiv u Zadru (PAZD), Geografske i topografske karte, br. 226. Blizu Zemunika dva izvora nikad ne presahnjuju; jedan od njih teče pored Suhovara prema Ninu (Ivan ANDROVIĆ, *Po Ravnim kotarima i kršnoj Bukovici*, Zadar, 1909, 32).

⁶ ZKZ, Ms br. 459, l. 69.

⁷ Isto, l. 80.

⁸ Roman JELIĆ, Novigradski distrikt, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, 31, 1989, 121.

⁹ ZKZ, Ms br. 459, l. 102.

ondašnjem pučanstvu za gradnju vodenica, toliko potrebnih njegovu svakidašnjem životu.

II.

1. Nadvojbeno je da su ljudi od davnina na ovdašnjim vodenim tokovima gradili primitivne mlinice za meljavu raznih žitarica. Na to nas upućuje sama iskonska potreba izrade i pečenja kruha, kuhanja kaše i drugih jela od brašna. No o postojanju i djelovanju takvih objekata na ovom području nema ni pisanih, a kamoli materijalnih svjedočanstava. Zacijelo su križari 1202. godine porušili, ako ih je bilo, ondje zatečene mlinove, kako su to uradili s mnogim kućama, bedemima i nekim crkvama u gradu.

Prve pisane vijesti o mlinovima ovoga kraja potječu iz konca 13. stoljeća. Naime, u jednoj ostavštini iz 1296. god. spominju se neke mlinice,¹⁰ ali izvor o njima, nažalost, ne donosi drugih pojedinosti. Nadalje, u jednoj drugoj ispravi, iz 1304. god., navodi se mlin (*molendinum*) u *Termisania*,¹¹ koji toponim je svakako bio u blizini grada. Dneva 20. list. 1317. god. iznajmljuju se neka dobra u neposrednoj blizini grada *cum medietate molendini*, a 11. ozujka sljedeće godine vlastelin Cosma Begna prodaje Federiku Nassi *unum molendinum ab aqua cum omnibus suis pertinencijs positum ad Riuum*.¹² Jamačno se tu radilo o mlinici smještenoj na obližnjoj Ričini, na što upućuju neke indicije. Zadarski plemić Benedikt Matafari 5. svibnja 1343. god. prodaje mlin na svojoj zemlji, sa svom opremom, negdje u zadarskom distriktu, za 50 libara.¹³ Druge pojedinosti u ispravi nisu iznesene.

U jesen 1346. u ratu s Ludovikom I. Mlečani su opustošili zadarsko kopneno područje.¹⁴ Zacijelo su pritom uništeni ili barem oštećeni i neki ovdašnji mlinovi. Ali zasigurno ne svi. Tako se zna da iste te godine samostanu sv. Dominika u Zadru dariva Antun Zloradis, pored ostalog i neke zemlje u Tustici, na kojima su postojala čak tri mlina na vodu; dva su bila gotovo sasvim porušena u ratu, dok je treći dotle vlasniku donosio prihod od 23 lire godišnje.¹⁵ Otada je tolik prihod ubirao spomenuti samostan. Tri godine potom na zemljištu koje je zadarski plemić Krešo Civalelli iznajmio dvojici svojih sugrađana bio je mlin, negdje u zadarskom distriktu. Naime, plemić daje u zakup zemlju *super quo consuevit esse unum molendinum*,

---

¹⁰ *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo 1279.-1308.*, Zadar, 1959, 86, 88. Treba reći da je zadarski statut iz 1305. god. branio gradnju i na vlastitom zemljištu, ako je on štetio vlasniku mlinice u njegovoj blizini (Ivan BEUC, Statut zadarske komune iz 1305. godine, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, 2, 1954, 615).

¹¹ *Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualisa i Nikole pok. Ivana Gerarda iz Padove 1296 ... 1337*, Zadar, 1969, 63.

¹² *Isto*, 132, 170.

¹³ ZKZ, Ms br. 283, br. 1, l. 12.

¹⁴ Carlo Federico BIANCHI, *Fasti di Zara*, Zadar, 1888, 43.

¹⁵ PAZd, Spisi samostana Sv. Dominika (SSSD), kut. 3, br. 27.

obvezujući se da će zakupcima dati polovinu pribora, te svu drvenu građu i mlinske kamenove.¹⁶ Nadalje, isti Civaleli 1363. god. kupuje od Tome Matafarija mlinicu *ab aqua ad rivum ladre*, dok je poglaviti brodograditelj u gradu tada svoj kapital investirao u kupovinu mlin-skih kamenova.¹⁷ Naprijed rečeno pokazuje da su dotle vlasnici ovdšnjih mlinica bili isključivo gradske plemićke obitelji. Štoviše, one su predstavljale poglavit izvor njihovih prihoda.

Godine 1369. dva gradska zidara grade mlinicu kod malih gradskih vrata, jamačno na samom opkopnom kanalu, koji je mogao biti korišten snagom plime i oseke.¹⁸ Deset godina zatim jedan građanin Zadra naručuje gradnju mlina na vodu s dva drvena kola, na mjestu zvanom Prukljan, na zidinama starog, zapuštenog mlina, budući da je ondje bio "slobodan i dobar tok" tamošnjeg potoka.¹⁹ Dvojica drvodjelaca iz grada 1384. zakupljuju mlinicu na mjestu Potok na šesnaest godina. Sami nisu vodili mlin nego su u tu svrhu unajmili mlinara Čvitana koji je uz taj posao bio dužan još hraniti dvije mule i dva magarca, valjda za slučaj nedostatka toka vode u potoku ili pak prijenosa žita i brašna. Dohodak od mlina dijelio se na jednake dijelove, po 1/4 svakom od sudionika pogodbe.²⁰ Te godine se još jednom spominje mlinica obitelji Civalelli *ad Riuum Jadrae*, valjda ona navedena 1349. god.²¹ Nadalje, god. 1387. sklapaju ugovor zad. plemić Šimun Begna i Ivan Radoslavov glede najma mlinice. Prema njemu je potonji bio dužan voditi mlin prvog, ali samo dotle dok u Potoku kod grada bude tekla voda. Ivan je smio uzeti pomoćnika, te unajmiti životinje za prijenos žita i brašna. Povjerljiv vlasnikov čovjek nadzirao je rad mlinara i količine prihoda mlinice. Vlasniku je pripadalo 5/6, a zakupniku pak samo 1/6 prihoda.²² Ovo je, koliko se zna, bio najnepovoljniji mlinarski zakup na zadarskom području u 14. stoljeću.

Malo potom zadarski građanin Barte iznajmljuje Hrelceti neki mlin sa svim njegovim pripadnostima (kuća, kola, kamenje), ali zajmopri-matelj nije smio samljeti više od četiri modija vlastita žita. Ova odredba je uistina nejasna. Za uporabu mlinice, po jedne mule i konja potonji je bio dužan vlasniku davati 36 libara godišnje. A najmljeni mlinar radio je za godišnju plaću od 12 libara: to znači da je Hrelcet unajmio posebnog čovjeka za rad u mlinici.²³ Dneva 18. listopada 1395. god. u Zadru je sklopljen ugovor između nekih sta-

---

¹⁶ *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Placenze 1349.-1350.*, Zadar, 1976, 6.

¹⁷ Jakov STIPIŠIĆ, Inventar dobara zadarskog patricija Grisogona de Civalellis iz 1384. godine, *Zbornik Historijskog instituta JAZU u Zagrebu*, 8, 1977, 370, 379.

¹⁸ KLAJČ-PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, 508.

¹⁹ TEJA, *n. dj.*, 145.

²⁰ KLAJČ-PETRICIOLI, *n. dj.*, 476, 509; PAZd, *Spisi zadarskih bilježnika (SZB), Articulus de Rivignano (1383-1416)*. Busta I, sv. 1, l. 138-139.

²¹ ZKZ, Ms br. 283.

²² TEJA, *n. dj.*, 76-77; KLAJČ-PETRICIOLI, *n. dj.*, 463.

²³ KLAJČ-PETRICIOLI, *n. dj.*, 463.

novnika grada i Brda, sela sjeverno od Kožina: njime je ustanovljeno da Juraj Saladini ondje (u zaseoku Sozie) sagradi vodenicu za mljevenje žita.²⁴ Te godine je također obitelj Civalelli kupila neku zemlju uz rječicu na kojoj je bio mlin. Zacijelo se radilo o Ričini kraj grada.²⁵ A već sljedeće godine Tomažina Fanfogna daruje sinu Simunu, pored ostalog, zemlje *interlaxate cum iuribus molendini ab aqua ibidem esistenti* na potoku u Crnom.²⁶ Petog siječnja 1401. god. je Mirko Bilša, drvodjelac iz grada, vilanu obitelji Begna platio 33 lire za uporabu 1/4 mlinice na Ričini podno spomenutog naselja.²⁷ Svi ovi primjeri pokazuju da sami mlinari, unatoč tadašnjem gospodarskom usponu grada, nisu raspolagali vlastitim sredstvima za uzdržavanje i rad mlinova koje je pokretala snaga vode ili živog blaga. A još manje za gradnju novih mlinica. Na Ričini je već dotle, prije potpadanja Zadra u dugotrajnu vlast Mletaka, bilo sagrađeno toliko mlinica da se ona u izvorima naziva "obala mlinova" (*riva molendinarium*).²⁸

2. Zadar je (s Ninom i Novigradom) 1409. dospio u posjed Mletačke republike, čiji se odnos prema mlinarstvu nija razlikovao od onog prethodne vlasti. I dalje, naime, nalazimo vijesti o gradnji i iznajmljivanju mlinica na ovom prostoru.

Godine 1417. Ivan Ventura posjeduje dva gonjaja zemlje na *riva de Molini*, na kojoj je sagrađen mlin za žito.²⁹ Deset godina poslije Grgur Rota iz grada prodaje svoj mlin na istom mjestu Martinu Sloviću. Ugovor se odnosio na 9 godina, uz uvjet plaćanja najma od 12 libara godišnje.³⁰ U jesen 1434. god. Petar Herlja daje u najam 1/4 mlina za žito majstoru Bartolu iz Zadra, u selu Gumpo (Gumno): najam je utanačen na 4 godine, a za 12 kvarti brašna godišnje.³¹ Četiri godine potom obitelj Matafari iznajmljuje Martinu Cvitkoviću mlinicu na Ričini: ugovor je utanačen na pet godina, ovoga puta za 19 malih lira godišnje. Drugog svibnja 1438. god. Petar Čeprnja kupu-

---

²⁴ ZKZ, Ms br. 461/1, sv. 3. Na žalost, nije poznat položaj toga sela. Na 7. V. 1388. utanačen je ugovor između Filipa Matafari i dvojice zadarskih građana, zapravo stanovnika naselja Scilli. Plemić je njima dao u zakup na 6 godina dva stara mlina i jednu valjaonicu sukna, koje je trebalo obnoviti. Dogovoreno je da se to obavi zajedničkim troškom: prvi se obvezao dati kamenje i kolâ, te potrebnu željezariju, dok su posao trebali obaviti spomenuta dvojica. Prihod je trebalo dijeliti tako što će prvomu pripadati 3/4, a onoj dvojici 1/4. Mlinarima je 3/4 plaće davao Filip, a ostatak dvojica zakupnika (PAZd, SZB, Petrus Sarçana (1365-1392), b. II, sv. 28, l. 19-20). Za ovaj podatak dugujem zahvalu mr. Mladenu Ančiću.

²⁵ ZKZ, Ms br. 325, II, l. 4.

²⁶ *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, 18, Zagreb, 1990, 78-79.

²⁷ ZKZ, Ms br. 461/I, sv. 32, l. 7-8.

²⁸ PAZd, SZB Theodorus Prandino (1403-1441), b. I, sv. 11, l. 446.

²⁹ ZKZ, Ms br. 461/I, sv. 27, l. 8.

³⁰ PAZd, SSSK, kut. 19, br. 571.

³¹ ZKZ, Ms br. 461/I, sv. 18.

je od drvodjelca Bilčića pravo na 1/8 mlina za žito na Ričini, na posjedu zadarske nadbiskupije, za 6 zlatnih dukata godišnje,³² dok sljedeće godine Rafael Nassi kupuje posjed *alii molini detti Scarabella*, kojega uživaju koludrice samostana sv. Marije i dominikanci samostana sv. Dominika.³³ Nadalje, 1. svibnja 1444. god. Simoneta Matafari prodaje, zapravo dariva spomenutom Cvitkoviću, kopaču i mlinaru, jedan mlin na Ričini na 10 godina, za 22 male lire godišnje.³⁴ U listopadu 1453. god. kanonik Kerenčan prodaje Jurju Veglia iz Koprulja kod Babinduba mlin na vodu za čak 150 malih lira godišnje.³⁵ Te godine Radulo Simonić iz Zadra unajmljuje od Nikole Nassija mlin u Crnom, na *riva de Molini*, za 100 malih lira godišnje. Sličnih ugovora bilo je još, ali oni ne donose pojedinosti koje bi pojasnile uvjete za kupništva.

Najprije snažniji i učestaliji upadi Turaka, a potom mletačko-turško ratovanje (1499.-1501.) čijom pozornicom je bila i sjeverna Dalmacija, uzrokovali su oštećenja ili rušenje mnogih ovdašnjih mlinica.³⁶ Svejedno su neke od njih preživjele, pa i ostale u funkcionalnom stanju. Da je tome bilo tako svjedoče mnoge potonje vijesti. Naime, već od 6. I. 1502. god. vlastelinska obitelj Civaelli prodaje nekom Marku Meladošiću svoj mlin sa svim tociljima, kolima i ostalom opremom. Taj je bio smješten *alli Canali*, dakle u neposrednoj blizini grada.³⁷ Malo potom član te obitelji Kriste kupuje mlinicu sa svom opremom od dr. Frane Fumatija (6.VI.) za 175 zlatnih dukata.³⁸ Tri godine zatim Rade Klapčić iz Bakica kupuje od Ivana Budišića iz Petračana 1/3 mlinice u selu Poričane, na posjedu obitelji Ferra, za 60 malih mletačkih lira.³⁹ U ispravama toga doba spominje se mlin zvan Skarabelić, vlasništvo obitelji Nassi-Scarabella, negdje u

³² Isto mjesto. Potreba boljeg i bržeg mljevenja potakla je 1445. Zadrana Bernarda Maurocena na izum novog načina mljevenja žita (Tomislav RAUKAR, Komunalna društva u Dalmaciji u XV stoljeću i u prvoj polovini XVI stoljeća, *Historijski zbornik /HZI*, 35 /1/, Zagreb, 1982, 108). Ne znamo ništa detaljnije o tom načinu mljevenja.

³³ ZKZ, Ms br. 461/I, sv. 42.

³⁴ Isto, sv. 18.

³⁵ Šime LJUBIĆ, Dva popisa listina glasovitog manastira Sv. Krševana u Zadru, *Starine JAZU*, 19, Zagreb, 1887, 148; PAZd, SSSK, kapsula XXIII, br. 338. Godine 1491. se u selu Starošane spominje neki mlin za žito (PAZd, SZB Gregorio Bosco /1465-1497/, b. IV, sv. 1, I. 80).

³⁶ Šime LJUBIĆ, *Commissions et relations venetae*, II, Zagreb 1877, 13; Valerio PONTE, *Historia ecclesiae Jadrensis*, *Rivista Dalmatica*, 5, Zadar, 1909, sv. 1, 81; Marko ŠUNJIĆ, *Dalmacija u XV vijeku*, Sarajevo, 1967, 91; RAUKAR, n. dj. 179. Pučanstvo otokâ nije smjelo odvoziti žito u Obrovac i Šibenik nego ga je, pod prijetnjom zapljene, moralo mljeti na uobičajenim mjestima (PAZd, Dukale i terminacije, knj. I, I. 707).

³⁷ ZKZ, Ms br. 357/I, sv. 3.

³⁸ ZKZ, Ms br. 284, br. 16.

³⁹ Stjepan GUNJAČA, Repertorium actuum domini Antonii Zandonatis olim publici et iurati notarii Jadrae, *Starine JAZU*, 42, Zagreb, 1949, 284.

blizini grada, te onaj na Ričini izričito.⁴⁰ Naime, braća Bortolazzi 1. studenoga 1506. god. iznajmljuju Šimunu Maleti iz Crnog dio mlina za žito na Ričini za 5 zlatnih dukata godišnje.⁴¹ Nekoliko godina potom spominje se mlin na Ričini, na mjestu zvanom Dražice, kojega je vodio Šimun Giusti.⁴² Godine 1516. izvor bilježi kupovinu dijela mlina za meljavu žita na mjestu Grbe u Crnom,⁴³ a 1518. god. Šimun Matafari iznajmljuje mlinicu *ai Canali*, dakle odmah kod jednih gradskih vrata.⁴⁴ Pače, 1527. god. Zvane Begna kupuje mlin za žito s kućom u predjelu Kanala, a sljedeće godine pak Ivan Desperičić mlin na Ričini.⁴⁵ Upravo u to doba zadarska komuna, doznajemo, posjeduje tri mlina u daljoj okolici grada - Zablaću, Blačanima i Kašiću, od kojih je ubirala 295, 360 odnosno 14 lira godišnje na račun livela.⁴⁶ To je zapravo prva vijest o vlasništvu mlinova od strane gradske komore. Ali, čini se, i zadnja. Potkraj 1531. god. Marketa Grisogono kupuje mlin za žito na Ričini "pred gradskim vratima",⁴⁷ što nije bila ispravna lokacija kupljene nekretnine. Jer, Ričina nije bila pred gradskim vratima, nego opkopni kanal. Sve ovo kazuje da nije nikakvo čudo što su na jednoj zemljopisnoj karti iz početka 16. stoljeća bile ucrtane tri mlinice na gornjem toku Ričine. Jamačno su te oznake značile postojanje, ali ne i pravi broj mlinova na ovoj tekućici.

Tursko-mletački rat 1537.-1540. god. donekle je zahvatio i ovo područje, ali s manje pogubnim posljedicama po njegov gospodarski život. Netom je zaključen mir javljaju se u izvorima prve vijesti o mlinovima. Naime, Jakov Britaniko iz Zadra ustupa pravo na 1/3 svoje mlinice *ai Canali*, bez izjašnjenja kome.⁴⁸ Početkom 1545. god. samostan sv. Krševana ustupio je neku zemlju uz Ričinu iznad mlinova na mjestu zvanom Opačja draga odnosno Stinice, dok je obitelj Ponte posjedovala zemlje "među mlinovima" (*fra li Molini*) nedaleko grada.⁴⁹ Tri godine zatim Ivan Šubić *ai Canali* kupuje mlin na držbi u gradu.⁵⁰ Sama gradska komuna je tada (1555.), kaže jedan suvremenik, bez vlastitih mlinova, izuzev u zimsko doba kada padaju obilite kiše, pa njeno pučanstvo biva prisiljavano odlaziti čak na slapove Krke poradi mljevenja žita. Istina, u gradu je bilo ručnih mlinova. žrvnjeva koji su rabljeni isključivo u neophodnoj potrebi. Takvo stanje ovdašnjeg mlinarstva navelo je izvjestitelja na predlaganje uspostave

---

40 Isto, 268.

41 Isto, 269.

42 Isto, 305.

43 ZKZ, Ms br. 461/I, sv. 47.

44 Isto mjesto.

45 Isto, sv. 54-55.

46 LJUBIĆ, *Commissiones et relationes venetae*, I, Zagreb, 1876, 20; BENVENUTI, *Storia di Zara*, 350-1.

47 ZKZ, Ms br. 84, l. 28.

48 ZKZ, Ms br. 461/I, sv. 54.

49 PAZd, SSSK, Kut. I, br. 4; ZKZ, Ms br. 357/V, l. 128.

50 *Programma dell'i. r. ginnasio superiore di Zara za šk. god. 1901-1902.* str/ 60.

mlina na pogon stočne snage, konja, koji bi, kaže on, mogli postati na udobnost pučanstva grada i njegove vojne posade.⁵¹ No, nismo pronašli vijesti koje bi svjedočile oživotvorenje te zamisli. Potrebno je pak reći da se upravo u razdoblju od 1540. do 1570. god. (između dvaju ratova) u nekim dijelovima zadarskog distrikta proizvodilo dosta žita, pa je Zadar bio jedan od rijetkih gradova čitave pokrajine koji se oslanjao na vlastitu proizvodnju.⁵² I u tom razdoblju bilo je prometa obližnjim mlinicama. Tako 1561. god. Lovro Nassi kupuje 1/2 mlina za žito *ali Canali*, a tri godine potom braća Soppe kupuju polovicu takvog mlina na Ričini kod grada.⁵³ Zacijelo to nisu bili usamljeni slučajevi.

Za ciparskog rata između Mletačke republike i Turske, čijom pozornicom je bilo i zadarsko kopneno zaleđe, bile su porušene ili sasvim uništene gotovo sve ovdašnje vodenice.⁵⁴ Po svoj prilici i one na zadarskoj Ričini i "na kanalima", pošto su Turci neko vrijeme opsjedali grad. Ipak, potkraj 1586. god. nalazimo ondje mlinice. Naime, tada 1/2 jednog mlina kupuje majstor Petar Coccar, a tri godine potom braća Desperičić kupuju polovinu nekog drugog mlina za žito na tom položaju, u kompaniji s nekim stanovnicima grada.⁵⁵ Dvije godine zatim su Isepo Canal i Jakov Bapčić zakupili jedan od mlinova na Ričini, poslije njegova privođenja u proizvodno stanje, na 20 godina, uz obvezu plaćanja 50 mletačkih lira godišnje vlasniku zemlje,⁵⁶ dok je u rujnu 1593. god. Krsto Spirandello zakupio jedan tamošnji mlin,⁵⁷ čiji uvjeti zakupa nisu zabilježeni. Unatoč tomu predstavnik mletačke vlasti u Gradu u svom izvješću središnjici ističe nedostatak mlinica (*mancomento de Molini*) upravo na području grada i njegove bliže okolice.⁵⁸

Početakom 17. st. spominje se postojanje nekih mlinica u blizini grada, ali ih izvori uvijek jasno ne identificiraju. Jedan od mlinova na Ričini koristio je tada majstor Zuane Spirandello, jamačno sin spomenutog Krsta, s obvezom od čak 60 lira godišnje, dok se 1613. u dokumentu spominje još jedan tamošnji mlin.⁵⁹ Malo zatim su nasljednici Grgura Desperičića dali u zakup svoj mlin na Ričini najprije nekom Marku Markovu, a noda Antunu Stocco; prema ugovorima zakupci su bili dužni plaćati 35 odnosno 30 lira godišnje, koliko

---

51 LJUBIĆ, *Commissions* ..., II, 81.

52 RAUKAR, n. dj., 61-62.

53 ZKZ, Ms br. 84, l. 25.

54 BIANCHI, n. dj., 79; Šime PERIČIĆ, Prinosi povijesti Zadra XVII. i XVIII. stoljeća, *Zadarska revija*, 42, 1993, br. 4-5, 69.

55 ZKZ, Ms br. 84, l. 35; Ms br. 461/I, sv. 52.

56 PERIČIĆ, n. dj., 70. Poslije su se mijenjali njegovi zakupnici, a znao je biti zakupljivan za samo 30 lira godišnje (PAZd, SZB Antonio Zen /1658-1660/, knj. jed., l. 279-280).

57 ZKZ, Ms br. 461/I, sv. 55.

58 Grga NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji*, V, Zagreb, 1966, 73.

59 PAZd, SZB Christofor Spirandello (1602-1618), b. IX, sv. 1, l. 16-17.

je prethodni korisnik mlina podavao vlasniku zemlje i mlina.⁶⁰ Jedan od tamošnjih mlinova spominje se 1632. odnosno 1636. godine. Njega je koristio mlinarski majstor iz Zadra Frane Taljadurić.⁶¹ Drugi je mlin taj majstor zakupio 1641. god. od Zuane Tominja na pet godina, za čak 80 lira godišnje. U slučaju pojave kuge, rata ili pobune ugovor je privremeno raskidan.⁶² Petar Ventura je predao Francescu Ligniceu dio jednog mlina pod uvjetima iz 1588. godine, dok su nasljednici Dišmanić i Šimun Lorenzi mijenjali mlinove na Ričini.⁶³ Zacijelo se u gradu i tada osjećao nedostatak mlinica, jer 4. prosinca 1642. god. vlasti zapovijedaju da se sljedećih 15 godina prave mlinovi na ruke (*da mano*) za potrebe sviju.⁶⁴ Valjda su na takav postupak vlasti utjecale česte zadjevice na mletačko-turskoj granici pred skori Kandijski rat.

Već na početku toga rata, 1645., Turci su prodrli u neposrednu blizinu grada, kada su ondje porušeni zatečeni mlinovi.⁶⁵ Svejedno su neki od njih, unatoč ratnim akcijama, ostali aktivni. Tako spomenuti Taljadurić i dalje koristi unajmljeni mlin na Ričini, što znači da ga Turci nisu sasvim porušili ili da je vrlo brzo bio popravljen i doveden u funkciju.⁶⁶ Štoviše, još u tijeku rata, 1652., obitelj Grisogono od Taljadurića otkupljuje mlin, valjda netom spomenuti, plaćajući vlasniku zemlje samo 9 lira godišnje.⁶⁷ Više je nego sigurno da je tako nisku zakupninu uzrokovalo ratno, nesigurno stanje. Nekoliko godina potom (1657.) samostan sv. Marije iznajmljuje svoj mlin za žito nekom Grubačiću za 50 dukata godišnjeg zakupa.⁶⁸ Jamačno se radilo o jednom od samostanskih mlinova na Ričini, gdje je on posjedovao zemljišta, koji su tijekom toga stoljeća bili značajnim izvorom njegovih prihoda.⁶⁹ Nekako u to doba i Zvane Carić unajmljuje jedan mlin na Ričini za 16 lira godišnje, dok 1661. god. Miho Taljadurić iznajmljuje svoj mlin nekom Mihi Kuriću:⁷⁰ potonji izvor ne pruža druge pojedinosti sklopljenog ugovora. K tome, jedan od tamošnjih mlinova je do 1660. god. koristila obitelj Desperičić, plaćajući vlasniku zakupninu u visini 27 lira godišnje, kada ga je pod istim uvjetima preuzeo Miho

⁶⁰ PAZd, SZB Zuane Brajčić (1621-1645), b. I, sv. 8, l. 3; ZKZ, Pergamena br. 151.

⁶¹ PAZd, SZB Zuane Brajčić, b. I, sv. 6, l. 31; Giovanni Maria Benvenuti (1622-1642), b. I, sv. 3, l. 16.

⁶² PERIČIĆ, n. dj., 70; PAZd, SZB Zuane Brajčić, b. I, sv. 16, l. 31.

⁶³ PAZd, SZB Zuane Brajčić, b. I, sv. 2, l. 44; sv. 6, l. 44. Tada se spominje livel na dio nekog mlina na Ričini (Isto, b. V, sv. 8, l. 41^r)

⁶⁴ PAZd, Spisi generalnih providura (SGP) Giovanni Battista Grimani (1641-1643), knj. I, l. 117-118.

⁶⁵ Sertonaco ANTICANO, *Frammenti istorici della guerra in Dalmazia*, Mleci 1649, 25; Giuseppe SABALICH, *La Dalmazia nei commerci della Serenissima*, Zadar, 1907, 52.

⁶⁶ PAZd, SSSD, kut. 12, br. 2543, l. 27; kut. 7, br. 2005.

⁶⁷ Isto, kut. 11, br. 1121, l. 1.

⁶⁸ PAZd, SZB Francesco Sorini (1656-1677), b. I, instrument od 5. IX. 1657.

⁶⁹ Eduard PERIČIĆ, Samostan Sv. Marije u Zadru od njegova osnutka do danas, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 13-14, 1968, 47-48.

⁷⁰ PAZd, SZB Francesco Sorini, b. I, sv. 28, l. 12^r.

Taljadurić.⁷¹ Nadalje, godine 1664. braća Bartolazzi iz Zadra iznajmljuju svoj mlin na tom vodotoku spomenutom Cariću za 36 dukata godišnje; u kolovozu te godine Taljadurić kupuje "zadnji mlin na Ričini" i jedan gonjaj zemlje za 200 dukata, s pravom na popravak i opće unapređenje toga mlina.⁷² Sljedeće godine Magdalena Vitanović iznajmljuje mlin za žito na Ričini nekom Vuku Grubačiću, onom istom koji je 1657. unajmio mlinicu samostana sv. Marije, dok 1666. god., još za trajanja rata, Petar Nassi od Vuka Carića, valjda sina Zvane, kupuje polovinu mlina i kuće na tom vodotoku.⁷³

U zadnjoj četvrtini 17. st. ovdašnje mlinice i stupare rade, kada više nije bilo ozbiljnije opasnosti od Turaka, svom snagom. To pokazuje nekoliko suvremenih podataka. Tako godine 1673. obitelj Ponte posjeduje stuparu u Crnom, na zemljištu zvanom Zlatovština,⁷⁴ što je prvi pisani dokaz njenog postojanja. Dvije godine potom Petar Nassi unajmljuje Cariću mlin i kuću na Ričini za 10 dukata godišnje, dok je 1676. god. obitelj Grisogono također posjedovala jedan mlin na tom potoku, kojega je tada, za 10 dukata godišnje, koristila jedna grana osiromašjele obitelji Begna.⁷⁵ Spomenuti mlinarski majstor Carić 1678. unajmljuje dio mlina Magdalene Tonini za 50 lira godišnje.⁷⁶ Frane Soppe početkom 1697. god. iznajmljuje tamošnji mlin (*in Rizzina*) Grguru Mičiću za 12 dukata godišnje,⁷⁷ a sljedeće pak nasljednici Longini, Bonicelli i Nassi iznajmljuju jedan mlin na ušću toga potoka Luki Kindi iz Bibinja.⁷⁸

Još dugo su ondje postojali takvi pogoni. Na posjedu samostana sv. Dominika, primjerice, na Ričini na mjestu Blatace, 1711. god. djeluje jedan mlin za meljavu žita.⁷⁹ I dalje je bio rabljen mlin zvan *Scarabella* u Botini, što znači da su ovdašnji mlinovi na vodu bili aktivni u zadnjem stoljeću mletačke uprave Dalmacijom. Štoviše, na topografskoj karti iz 1816. označen je mlin na Ričini podno Pudarice, tada posjedu samostana sv. Marije u Zadru.⁸⁰ Vjerujemo da on više nije bio aktivan.

III.

Poslije mlinova na zadarskom potoku Ričini, gradu najbliži bili su oni na potoku koji je tekao od Babinduba prema Sukošanu. Njihova

⁷¹ PAZd, SSSD, kut. 10, br. 1137.

⁷² ZKZ, Ms br. 461/III; PAZd, SZB Francesco Sorini, instrumenti od 16. VIII. i 24. XI. 1664.

⁷³ PAZd, SZB Šimuna Brajčića (1645-1678), sv. 41, l. 4; sv. 43, l. 46.

⁷⁴ ZKZ, Ms br. 357/I.

⁷⁵ PAZd, SZB Francesco Lantana (1670-1687), busta jedina, sv. 3, l. 3.

⁷⁶ Isto, instrument od 26. X. 1678.

⁷⁷ PAZd, SZB Antonio Tori (1675-1708), b. I. instrument od 3.III.1692.

⁷⁸ PAZd, SZB Nicolò Lomazzi (1678-1706), instr. od 2. XI. 1698. Nekako u to doba je na bujici u Paklenici kod Starigrada sagrađena vodenica (PEDERIN, n. dj. 171).

⁷⁹ PAZd, SSSD, kut. 14, br. 2540.

⁸⁰ PAZd, Spisi obitelji Borelli, svež. I/6, br. 17.

vrela bila su na maloj udaljenosti. Na njemu su do 18. st. postojale tri mlinice za žito, dvije u naselju Mokro, istočno od Sukošana, a jedna u Prljanama kod crkve sv. Martina. Selo Mokro je 1346. bilo u posjedu hrvatskog vlastelina Grubonje Mogorovića, kojega je on tada prepustio zadarskom plemiću Andriji de Sloradio.⁸¹

Jedan od mlinova u Mokrom prvi put se spominje u izvorima 1455. godine, kada je uslijedila kupoprodaja jednog njegovog dijela između stanovnika Zadra.⁸² Godine 1481. pak dominikanci samostana sv. Dominika u Zadru daju u najam Jurju Vlakoviću iz Sukošana zemlju za izgradnju jednog mlina za meljavu žita. Naravno upravo uz tamošnji potok.⁸³ Dakle, već tada, u drugoj polovici 15. stoljeća, ondje postoje dva mlina: jednog izvori potom nazivaju gornjim, a drugog donjim, u odnosu na njihovu udaljenost od mora, odnosno ušća potoka.

Sve do potkraj 16. st. njima se u izvorima gubi trag. Jamačno su bili stradali u prethodnom mletačko-turskom ratovanju. A stalna opasnost od Turaka priječila je, po svoj prilici, njihov brzi popravak i revitalizaciju. Tek 1589. god. se na posjedima samostana sv. Dominika u Mokrom spominje zidanje jednog od tamošnjih mlinova: majstor Isepo Canale je tada od samostana preuzeo zidine jednog od njih pod uvjetom da na njima sagradi mlinicu "kako najbolje zna". Kada je mlin sazidan i uređen, Canale je za sebe i nasljednike zakupio njegove 2/3, obvezujući se samostanu svake godine plaćati 4 male lire. Naime, poduzetnik je sagradio mlin, kanal za prolaz vode potoka i sve neophodno za njegov rad. Novim ugovorom (1. I. 1590.) taj se obvezao koristiti mlin sljedećih šesnaest godina, ali tad za 6 dukata godišnjeg zakupa. A to je bilo osjetno više nego što je bilo prethodno utanačeno, valjda zato što je tada mlinica bila dovedena u daleko učinkovitije stanje. Pače, u tom ugovoru nalazimo po prvi put uvjet, koji će se ubuduće ponavljati, da se u slučaju rata ili opasnosti od kuge, kada mlin ostane besposlen, najam neće isplaćivati vlasniku zidine i zemlje.⁸⁴

Nije pak moguće u izvorima pratiti daljnji rad toga mlina. Zacijelo su potonji ugovor poštivale obje strane. Na crtežu među spisima obitelji Civalelli iz 16. st. ucrtan je tamošnji mlin,⁸⁵ vjerujemo upravo taj. Zenidbom obitelj Fozza iz grada dolazi u posjed 1/4 toga mlina.

---

⁸¹ Tadija SMIČIKLAS, *Codex diplomaticu XI*, Zagreb, 1913, 338-340; PAZd, SSSD, kut. 1, br. 2412.

⁸² Petar RUNJE, *Crteže o Sukošanu u srednjem vijeku*, *Župa Sukošan*, Zagreb, 1989, 47, 49, bilj. 300.

⁸³ PAZd, SSSD, kut. 3, br. 1797, 1979.

⁸⁴ Isto, kut. 7, br. 1992, 2005, 2007; kut. 10, br. 201. Da je bio porušen u prethodnom ratu svjedoči napis: *Essendo che in tempo della prossima passata guerra Turchesca sia rimasta distrutta et al tutto rovinata una fabbrica che all'ora si atrovava fatta di muro per un molino nel quale si macinavano biave esistente nelle pertinenze della villa chiamata Mocro vicino a S. Cassan ...* (PAZd, SZB Simon Venier /1586-1616/, b. I, prot. 4, l. 8-9).

⁸⁵ ZKZ, Ms br. 297.

Već 1603. god. se kao njegovi suvlasnici javljaju Isepo sin Battiste Bon, koji je plaćao 18, te Zuane Raličić, jamačno iz Sukošana, koji je samostanu bio dužan plaćati 11 lira godišnje. A od 1609. uz Bona je suvlasnik prava korištenja mlina Jakov Bapčić: prvi je bio dužan prinositi 24, a potomji 30 lira godišnje. Nadalje, po svoj prilici je već tada proradio i "gornji" mlin kojega su zakupnici bila ta dvojica. Kako je i taj bio napravljen na posjedu spomenutog samostana, to su oni na njemu bili dužni isplaćivati 4, odnosno 24 lire godišnje. Godine 1615. braća Brizić iz Preka zakupljuju 1/4 jednog od ovih mlinova, za što su spomenutim zakupcima plaćali 6 dukata godišnje.⁸⁶ Obitelji Canele, Fozza i Bon nisu više same vodile mlinove nego su to prepustile drugima - Brizićima, Anti Grakaliću i Mati Krekiću iz Sukošana, koji onda njima plaćaju manju zakupninu, ali svakako veću negoli su oni bili dužni samostanu.⁸⁷

Jer, u međuvremenu su obitelji Canale i Bon zakupile zidinu drugog samostanskog mlina u Mokrom. Naime, tu ruševinu dugu 5, a visoku 2 1/2 hvata, one povjeravaju obnoviti majstoru Franji Taljaduriću, te da na njoj sagradi nov mlin za žito i sukнару. Taj mlin se, prema navodima izvora, prethodno često puta rušio i obnavljao. Kada ga je konačno obnovio Taljadurić, on je s tim obiteljima dogovorio podavanje od 30,6 lira, a samostanu pak u ime livela, zemljarine, 4 lire godišnje. Budući da se uvijek računalo na opasnost od rata i kuge, u ugovoru je ponovljena navedena klauzula.⁸⁸ Godine 1639. Taljadurić dotjeruje jedan od tamošnjih mlinova pa stoga nije držao potrebnim plaćati dužnu zakupninu ni zemljarinu.⁸⁹ To je onda uzrokovalo spor koji je izgladen nakon dvije godine, kada on nastavlja vlasnicima mlina plaćati 30 lira godišnje.⁹⁰

Godine 1644. jedan od tih mlinova vodi Ante Grakalić koji je plaćao vlasniku čak 80 lira godišnje.⁹¹ To je bilo u posljednjoj mirnoj godini pred kandijski rat. Po svoj prilici oni su početkom toga rata od Turaka bili barem donekle porušeni. Naime, sljedećih godina oba su mlina bila tako trošna da su morala biti popravljena. Neko doba ih je održavao Isepo Canale plaćajući različitu svotu novca godišnje samostanu. Popravke su obavila trojica Sukošanaca: troškovi svih poboljšanja procijenjeni su na 424 lire.⁹² Pedesetih godina toga stoljeća, dok je rat u okolici bjesnio, jedan od mlinova zakratko

---

⁸⁶ PAZd, SSSD, kut. 7, br. 2005.

⁸⁷ Isto, dopis od 28. I. 1623. Neko vrijeme taj su mlin koristili Grakalić i braća Brizić uz naknadu od po 9 lira (isto, br. 2007).

⁸⁸ Isto, kut. 8, br. 2028. Frane Taljadurić u oporuci svojoj ženi, pored ostalog, ostavlja i pravo korištenja mlinova u Mokrom (Spisi samostana Sv. Frane u Zadru, pergamena br. 255). To bi moglo značiti da je on bio zakupnik obaju tamošnjih mlinova.

⁸⁹ PAZd, SSSD, kut. 9, br. 1990. Majstor Jakovčević je te troškove procijenio na 93 lire. Tom prigodom je napravljen mostić kojim se lakše prilazilo mlinskim kamnovima (isto, br. 2003).

⁹⁰ Isto, kut. 9, br. 1117.

⁹¹ Isto, kut. 10, br. 1986.

⁹² Isto, br. 1985, 2007, 2017; kut. 3, br. 2015.

unajmljuje Frane Taljadurić, sin prije spominjanog Mihovila.⁹³ Godine 1658. ponovno su učinjene neke poboljšice na mlinu kojega je vodio Mate Krekić iz Sukošana, da bi ga potom koristili zajednički Filip Bon, te spomenuti Grakalić i Krekić uz obvezu plaćanja 6 dukata godišnje.⁹⁴ Taj ugovor utanačen je na tri godine, a kada je istekao, čini se, mlin je vraćen samostanu pod uvjetom da dotadašnjim korisnicima isplati troškove popravaka. Zacije nije tako i postupljeno. Jer, god. 1661. Bon svoje pravo na 1/3 toga mlina prepušta Stjepanu Marinoviću iz Sukošana, nakon što je bio očišćen kanal potoka (vir) i popravljen krov.⁹⁵ Nadalje, 1666. je Frane Revesi, koji je u međuvremenu stekao pravo na 1/3 jednog od tih mlinova, svoje pravo sa svim učinjenim poboljšanjima prodaje za 280 lira, dok obitelj Fozza još uvijek svoje pravo zadržava: otada je na donjem mlinu mlinarom na jednu godinu bivala samo ona osoba koja je bila po volji svim stranama.⁹⁶ A ta činjenica svjedoči stanovite razmirice među svim zakupcima.

Šezdesetih i sedamdesetih godina spomenuti Taljadurić uvelike radi na unapređenju rada svoga mlina, nadograđivanjem zgrade, kopanjem kanala za dovod vode, novim drvenim kolima i opremom. Valjda je upravo oko toga proizašla razmirica, odnosno prava njegova korištenja,⁹⁷ što bi onda moglo značiti da je dotle imao kompanjone. Potkraj toga stoljeća neki Sukošanci prave smetnje mlinicama u Mokrom uskraćivanjem dovoda potočne vode u njihove kanale. Stoga je vlast bila prisiljena pripremiti izgređnicima kaznama ako u tome ustraju.⁹⁸ Tada je gornja mlinica dovedena u ruševno stanje te su je zakupnici (Bon, Grakalić, Krekić) bili dužni privesti funkciji. Drugi mlin su potom zakupili, na 10 godina, kapetan Petar Calcina i drugovi, uz obvezu podavanja 14 lira godišnje.⁹⁹ Godine 1707. samostan, odnosno obitelji Fozza i Revesi, potonja dakle još u posjedu prava, iznajmljuju svoj mlin u Mokrom Mihi i Jurju Marinoviću iz Sukošana, na 29 godina, a za 45 lira godišnjeg prihoda.¹⁰⁰ Tridesetih godina toga stoljeća onaj drugi mlin koristi samostalno Ante Krekić, plaćajući određenu zakupninu samostanu.¹⁰¹

Na karti sukošanskog kraja iz 16/17. st. označena su dva mlina u Mokrom, od kojih je jedan smješten na samom ušću potoka, a drugi nešto uzvodnije.¹⁰² Nadalje, na jednoj karti iz 1759. god. su također ucrtana oba tamošnja mlina: jedan na stotinjak metara od uvira po-

---

⁹³ PAZd, Spisi zad. kneza Anotnia Zena (1656-1660), knj. I, I. 203.

⁹⁴ PAZd, SSSD, kut. 7, br. 237; kut. 10, br. 1998, 2000, 2012; kut. 11, br. 1987; SZB Francesco Sorini (1656-1677), inst. od 18. XI. 1659.

⁹⁵ PAZd, SSSD, kut. 11, br. 1988, 1996.

⁹⁶ Isto, br. 1121, 2002; kut. 13, br. 1122.

⁹⁷ Isto, kut. 7, br. 2005; kut. 10, br. 1985; kut. 13, 1122.

⁹⁸ Isto, kut. 13, br. 1984.

⁹⁹ Isto, kut. 7, br. 2004, 2005, 2026, 2027.

¹⁰⁰ ZKZ, Ms br. 461/V, sv. 75 i 77.

¹⁰¹ PAZd, SSSD, kut. 18, br. 2025.

¹⁰² ZKZ, Ms br. 297.

toka u more, a gornji na otprilike 400-500 metara sjeverno, na mjestu gdje je antički vodovod sjekao potok.¹⁰³ Na sličnoj karti sačinjenoj 1786. god. vidljiv je donji mlin, dok je onaj gornji označen kao ruševina,¹⁰⁴ dakle već napušten mlin. To nas upućuje da su oni bili u funkciji nekako do potkraj 18. stoljeća. Nažalost, danas uopće nema tragova njihova postojanja.

Selo Prljane (*Pergliane, Pergelane*) bilo je smješteno podno crkve sv. Martina sjeverno od Sukošana. Gotovo sasvim je nestalo u turskim naletima tijekom 15. i 16. stoljeća. Kroz njega je svojim gornjim tokom proticao potok koji je od Babinduba tekao prema moru. Upravo na tom dijelu potoka, ondje gdje je on pravio koljeno, postojala je jedna mlinica. Tamošnje zemlje uglavnom su pripadale Zadarskoj nadbiskupiji.

Koliko se zna, ta se mlinica u izvorima prvi put spominje davne 1432. godine kada su je zajednički koristili neki stanovnici toga sela.¹⁰⁵ Potom opet 1471. odnosno 1497. godine,¹⁰⁶ kada nisu zabilježene druge pojedinosti o njoj. Početkom 1508. god. Grgur Dragotić iz Bibinja zakupio je 1/6 mlina o kojem je riječ: za to je bio dužan Nadbiskupiji plaćati 13 lira godišnje.¹⁰⁷ Ta činjenica pak pokazuje da su većinski vlasnici-korisnici mlinice bili neki drugi ljudi, te da je stvarna zakupnina bila 78 lira. A to opet može značiti da je velika, srazmjerna tome bila i "aktivnost" toga pogona. Izvori dugo šute o toj mlinici, pa je moguće da je ona bila uništena u mletačko-turskom ratu od 1537.-1540. godine. Nanovo se javlja tek u početku 1560. godine, kada majstor Benetto Bianco kupuje njenu polovicu.¹⁰⁸ Na žalost, u ugovoru nisu navedene druge pojedinosti. Zacijelo je taj mlin bio porušen za Ciparskog rata, kada su Turci opsjedali sam Zadar. Nakon njihova protjerivanja iz okolice grada u Kandijском ratu, 11. siječnja 1677. godine, Nadbiskupija ustupa zemlju za gradnju i korištenje mlinova na svom posjedu u bivšem selu Prljane dvojici stanovnika Sukošana - Tomi Peričiću i don Šimi Velislaviću. Prvi je zauzvrat bio dužan darovatelju davati 10 dukata i besplatno samljeti 30 kvarti žita, a potonji pak samo dva dukata godišnje.¹⁰⁹ Te činjenice daju naslutiti da se radilo o dva mlina odnosno zemljišta različite veličine, odnosno različitog kapaciteta proizvodnje pogona.

To su zadnje vijesti o tamošnjim mlinovima na vodu, iako nismo pronašli ni potvrde da su ti ugovori bili doista ostvareni. Međutim, na jednoj topografskoj karti iz 18. st. na koljenu toga potoka, u predjelu Virina, ucrtan je znak mlinice. Da je tome bilo tako svjedoče njeni

---

¹⁰³ PAZd, Spisi obitelji Borelli, svez. 6, br. 1.

¹⁰⁴ Isto, br. 7.

¹⁰⁵ *Župa Sukošan*, Zagreb 1989, 44. Neki tvrde da je potoku 1437 bilo šest mlinova zad. nadbiskupije (isto, 52).

¹⁰⁶ PAZd, SZB G. Bosco (1465-1497), B. IV, sv. 8; b. VI, sv. 1.

¹⁰⁷ GUNJAČA, 329.

¹⁰⁸ ZKZ, Ms br. 84, I. 8.

¹⁰⁹ PAZd, SZB Fr. Sorini (1656-1677), inst. od 11. I. 1677.

ostaci koji su i danas vidljivi, kao jedini svjedok nekadašnjih vodneica u Mokrom i Prljanima u prošlosti.

IV.

Na vodotocima ninskog područja bilo je, kako je već navedeno, mnogo mlinica. Potkraj 14. st. je na tamošnjoj Ričini postojala barem jedna mlinica. Pače, u selu Grusi je otprije bila vodenica, a 1375. god. ondje obitelj Matafari posjeduje netom obnovljen takav pogon. Ta obitelj je u posjedu zadržala samo 1/4 svog mlina, dok je veći dio iznajmila Mateju Pripčevu koji je prethodno izvršio poslove popravka i obnove. Poslije 12 godina korištenja od strane zakupnika mlinica je trebala opet u cijelosti pripasti iznajmitelju.¹¹⁰ Nekako u isto doba i samostan sv. Marije u Zadru ondje posjeduje barem jedan mlin,¹¹¹ dok je samostan sv. Krševana bio vlasnikom jedne polovine neke tamošnje mlinice.

Poslije potpadanja ovog područja pod Mletačku republiku nije se ništa izmijenilo glede mlinice. Tako već 1411. god. Damjan Zadulin iz Zadra daje i iznajmljuje svoj mlin i sukнару u Mahurcima nekim svojim sugrađanima.¹¹² Nadalje, godine 1434. započeta je gradnja jedne vodenice između Grusa i Braškice, a dvije godine potom obitelj Zadulini popravljaju malo prije spomenuti mlin na njenom posjedu u Mahurcima.¹¹³ To pokazuje da su mlinovi poslije tridesetak godina uporabe iziskivali opravku, obnovu. Tako je tijekom 15. st. ondje djelovalo nekoliko mlinica koje su zadovoljavale potrebe mljevenja žita ondašnjeg pučanstva. Štoviše, 1474. god. neki Francesco Mauroceno iz Mletaka investira novac u gradnju jednog mlina kod Nina,¹¹⁴ koji je trebao još više poboljšati situaciju u tom smislu.

Neki tvrde da je poslije 1503. god. uslijed ratnih razaranja, ninsko područje bilo eliminirano iz općeg gospodarskog života,¹¹⁵ što hoće reći da je ono bilo sasvim bez gospodarske djelatnosti, bez sredstava za život. A to nikako ne odgovara istini. Jer, da je tome doista bilo tako, ne bi bilo nikakva života. To pak najzornije svjedoči postojanje vodenica. Naime, potkraj 1508. u Grusima, na mjestu Bistrina, netom porušeni mlin obitelji Cipriani obnovio je Martin Sturević iz toga sela, naravno uz privolu vlasnika: nakon toga potonji unajmljuje mlinicu na 10 godina uz obvezu plaćanja samo jednog dukata godišnje.¹¹⁶ Ovako

---

¹¹⁰ KLAIĆ-PETRICIOLI, 476.

¹¹¹ Ivan OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj* II, Split 1964, 116; PAZd, SSS Krševana, kut. 19, br. 60.

¹¹² PAZd, Spisi zad. bilj. T. Prandino (1403-1441), b. I, sv. 1, i. 8.

¹¹³ ZKZ, Ms br. 461/I, sv. 18; Cvito FISKOVIĆ, *Zadarski sredovječni majstori*, Split, 1959, 62.

¹¹⁴ Ivan PEDERIN, *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409-1797)*, Dubrovnik, 1990, 169.

¹¹⁵ Giuseppe PRAGA, *Atti e diplomati di Nona (1284-1509)*, Roma 1936, 19, 100-101.

¹¹⁶ GUNJAČA, 280. Godine 1516. spominje se zakup mlina blizu Mahuraca (ZKZ, Ms br. 461/II, sv. 47). Pače, 1510. je na posjedu samostana Sv. Marcele blizu Nina bio jedan

niska zakupnina može se objasniti jedino troškovima obnove objekta. Desetak godina zatim kapetan Michiel Rosa ustupa svoju zemlju kod Nina u svrhu gradnje mlina za žito i sukнару, da bi ujedno zakupio, od neimenovanog graditelja, 1/4 toga mlina.¹¹⁷ Ubrzo je uslijedio mletačko-turski rat (1537.-1540.) kojega je djelomična pozornica bila sjeverna Dalmacija, kada su također neki objekti bili porušeni. Ali ne i svi mlinovi. Naime, početkom 1550. god. majstor Alberto Caravina kupuje 1/2 nekog mlina za žito blizu Nina, na mjestu zvanom Postinjak. Poslije je (1566.) upravo taj mlin obnovio Mate Višić iz Nina.¹¹⁸ Mlinica u Mahurcima postoji i djeluje, kako neki tvrde, 1570. godine.¹¹⁹ Nadalje, za Ciparskog rata su neki ovdašnji mlinovi doživjeli uništenje, te su potom bili obnavljani jer su bili nasušna potreba ovdašnjeg pučanstva.

Poslije toga rata prvi se ondje spominje mlin *Boyco* zapravo vlasništvo istoimene ninske obitelji, a potom oni u Postinjaku (ninske biskupije) i u Grbama.¹²⁰ Godine 1585. dvije Zadrance iznajmljuju Ivanu Tominiju dio svoga mlina za žito kod Nina, smještenog na mjestu Nuda: ugovor je utanačen na 15 godina, uz obvezu podavanja 25 dukata godišnje vlasnicama.¹²¹ Uskoro su bili sagrađeni još neki mlinovi. Najprije 1608. godine braća Bulić grade jedan mlin vlastitim troškom, negdje u blizini Nina, a potom tri časnika mletačke vojske u Grusima također grade mlin za meljavu žita.¹²² Nadalje, godine 1622. braća Begna iz Zadra grade još jednu mlinicu u Grusima. Zapravo su se oni dogovorili s Franom Taljadurićem, majstorom iz Zadra, neka on stari, porušeni mlin privede funkciji: braća su priložila 2/3, a poduzetnik 1/3 novca za podmirenje ukupnih troškova pothvata. Po završetku poslova poduzetnik je zakupio jedan dio mlinice "u realnoj

---

zapaljeni mlin (*abbruciato*); tada je u njegovu obnovu utrošeno 73 1/2 dukata (GUNJAČA, 315).

¹¹⁷ ZKZ, Ms br. 461/II, inst. zad. bilj. Primicia od 12. VII. 1527. U spisima 15. i 16. st. spominju se zemlje obitelji Ponte *fra li fiumi alli molini*, mlin u Grbama, biskupski mlin i dr. (ZKZ, Ms br. 362, I. 213).

¹¹⁸ ZKZ, Ms br. 84, I. 7; Ms br. 461/II.

¹¹⁹ BENVENUTI, 116. Tada se na "Ričini mlinova" znala loviti riba (Maja NOVAK, Političko-upravni položaj Nina u doba Mletačke republike, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 16-17, 1969, 172).

¹²⁰ ZKZ, Ms br. 362, I. 213; PAZd, Katastri Dalmacije XVII. i XVIII. stoljeća, kut. 37, I. 23, 25, 28, 32, 34.

¹²¹ ZKZ, Pergamena br. 94. Godine 1593. je A. Mirković unajmio dio mlina samostana Sv. Marcele kod Nina, za 28 malih lira godišnje (PAZd, SZB Simona Vallera /1586-1616/, b. I, sv. 8, I. 42). Taljadurić je od obitelji Kašić 1609. unajmio jedna mlin, za čije korištenje je plaćao samo 24 lire godišnje, dok je ta ista obitelj 1617. iznajmila svoj mlin u Postinjaku, valjda isti, za 12 dukata godišnje (PAZd, Spisi obitelji Lantana, svež. V, br. 5; ZKZ, Ms br. 461/VI, sv. 85). Nadalje, Frederik Grisogono iz Zadra je sredinom 1616. bio vlasnikom jednog mlina za žito kod Nina (PAZd, SZK Lorenza Suriana /1614-1616/, knj. II, I. 91).

¹²² ZKZ, Ms br. 211, I. 28; PAZd, SZB Pietro Fumati (1620-1624), busta jedina, sv. I/3, I. 19-19a.

kompaniji" sa spomenutom braćom, plaćajući valjda vlasniku zemlje godišnje 9 lira. Ugovor je bio utanačen na devet godina.¹²³

Sredinom 17. st oživljava ovdašnja mlinarska djelatnost. Naime, najprije Antonio Lantana (1653.) iznajmljuje svoj mlin blizu Nina Mihi Taljaduriću, sinu spomenutog Frane,¹²⁴ ali pod nepoznatim, navedenim uvjetima. Godine 1661. pak Miho Vitanović iznajmljuje jedan tamošnji mlin, u šumi Morosini, Tadiji Turkoviću i Ivanu Meštoviću za 6 dukata godišnje i jedan par kokoši, dok su neka braća Lukačević unajmila njegov drugi mlin za žito na tom području.¹²⁵ Tri godine zatim sin spomenutog Vitanovića zakupljuje neke zemlje u blizini Nina u svrhu gradnje mlina (*per formar l'Arzere*) za žito. Zasigurno je ostvario tu zamisao jer je utanačeno da vlasniku zemlje unaprijed plaća 6 dukata godišnje.¹²⁶ Nismo pak pronašli potvrdu postojanja toga pogona, ni njegovu pravu lokaciju. Miho Taljadurić je 29. III. 1673. zakupio 1/4 mlina Bolković, za što je vlasniku plaćao 5 dukata godišnje, dok je samostan sv. Ambroza u Ninu nešto kasnije iznajmio čitav jedan mlin za žito neidentificiranom zakupcu za 4 dukata godišnje.¹²⁷ Dvije godine potom je Ivan Kašić iznajmio svoj mlin blizu Nina, na mjestu Postinjak, za 12 dukata godišnje.¹²⁸

Dakako, ti su mlinovi "djelovali" neprestano na korist vlasnika, zakupaca i ondašnjeg pučanstva. Da je tome bilo tako, svjedoči njihovo postojanje i sredinom 18. stoljeća, kada se u ugovorima spominje nekoliko mlinova na vodotocima ninskog sliva. Tada njih od vlasnika zakuplju Zadrani, ali isto tako neki Privlačani, Ninjani i Vršani, pod različitim uvjetima. Spomenut ćemo da je 1755. Marko Surić iz Privlake kupio jedan karat mlina u Žeravi od Mate Meštovića iz Bokanjca za 1000 lira, te da su kapetan Hazinović i Lovre Licini zajednički mlin u Brištanima kod Nina iznajmili Tomici Grgurici i drugovima na 6 godina, za 6 kvarti pšenice godišnje. Taj mlin bio je tada opremljen novim "strojem"-kamenovima.¹²⁹

Na topografskim kartama sačinjenim 1675. god. ucrtani su na ninskoj Ričini mlinovi Ninske biskupije, obitelji Posedarski, Kašić,

¹²³ PAZd, SZB P. Fuamti, sv. I/3, l. 19-19a. Tridesetih godina toga stoljeća spominju se još nekoliko mlinova za žito blizu Nina (*nella Valle di molini*), ali ne i pojedinošću u svezi s njima (PAZd, SZB Zuane Brajčića, b. III, sv. 2, 6 i 30). Onoga u Boljkovcu je popravljao spomenuti Taljadurić i potom koristio jedan njegov dio (PAZd, Spisi obitelji Lantana, svež. V, br. 5, l. 2). Neki od tih mlinova bili su popaljeni u kandidskom ratu.

¹²⁴ PAZd, SZB Šimuna Brajčića (1645-1678), b. I, sv. 17, l. 21; Spisi obitelji Lantana, svež. V, br. 5.

¹²⁵ PAZd, SZB Fr. Sorini, instr. od 5. i 7. V. 1661, te 7. VIII. 1661; Spisi obitelji Lantana, svež. V, br. 5, l. 7.

¹²⁶ PAZd, SZB Fr. Sorini, instr. od 28. IX. 1664.

¹²⁷ PAZd, Spisi obitelji Lantana, svež. V, br. 5.

¹²⁸ PAZd, SZB Antonio Tori (1675-1708), busta I. Godine 1774. vođen je dugi spor oko prava korištenja mlina u Žeravi (ZKZ, Ms br. 211).

¹²⁹ PAZd, SZB Thoma Franceschi (1722-1762), b. V, sv. 45, l. 5r; sv. 46, l. 27. Toponim Miljacka u izvoru se piše *Migliasche* i *Miglassich*.

Nassi, Lagi, Vitanović, jedan pod imenom *Di Rischiane*, te još pet neidentificiranih mlinica. Nadalje, nedaleko Grba označena su 4 mlina, zacijelo izgrađena na umjetnim kanalima.¹³⁰ Na zemljopisnoj karti mletačkog posjeda na istočnoj obali Jadrana iz 1718. označeno je postojanje dvaju mlinova na ninskoj Ričini, onaj u neposrednoj blizini grada Nina, te onaj u Grusima.¹³¹ Poslije je na vodotocima ninskog sliva ucrtavano šest mlinica, kao i prije sto godina, dok se na topografskoj karti Antonija Signorettija iz 1794. god. vide još dvije nepoznatih vlasnika.¹³² I poslije su neki od njih bili u funkciji, dok su poneki bili razrušeni i napušteni.

V.

Na vodotocima koji su se u more slijevali sjeverno i južno od negdašnje tvrđave Ljube-Ljupča odavno su postojale vodenice za mljevenje žita. Njihovo postojanje i djelovanje moguće je donekle pratiti tek od druge polovine 15. stoljeća, kako to dozvoljavaju sačuvani izvori.

Naime, u jesen 1465. spominje se posve neodređeni mlin kod Ljupča, kojega je ninska komuna zaplijenila Nikoli Maričiću iz Nina i Dominiku Nassi iz Zadra, valjda stoga što nisu plaćali ugovoreni dohodak.¹³³ Zacijelo se radilo o zemlji koja je njoj pripadala, jer inače ne bi ona ubirala zakupninu. Na samom početku 16. st. na potoku južno od Ražanca nalazimo mlinicu koja je bila na posjedu zadarske obitelji Krnarutić: nju su tada unajmila dva stanovnika toga sela.¹³⁴ Nadalje, početkom 1507. Ivan Marković iznajmljuje na 10 godina 1/2 svoga mlina u Čakavcima, u dolini zvanoj Šibenka: zakupnik je zauzvrat bio dužan vlasniku plaćati dohodak od 12,10 lira godišnje.¹³⁵ Iste godine Petar Delphinus iz Zadra na javnoj dražbi prodaje mlin na vodu u Ražancu, smješten na zemlji spomenutog Markovića.¹³⁶ Pavao Fabijanić iz Ražanca u listopadu 1511. dobiva privolu koncesije za korištenje 1/4 mlina za žito od Marka Grahorića iz Čakavaca: dotični mlin bio je smješten u ražanačkom polju, na zajedničkoj zemlji spomenutog Markovića i zadarskog plemića Girardina.¹³⁷ Godine 1528. Ivan Ciprianis iz Zadra posjeduje, pored ostalog, tri dijela jednog mlina kod Ražanca. Dio njega pripadao je nasljednicima Ivana Pechiaro, također zadarskog plemića, ali nisu o njemu donesene druge pojedinosti.¹³⁸ Ipak sve ovo pokazuje da je na potoku Plemići dotad postojalo nekoliko takvih pogona. Na zemljopisnoj karti Mlečanina Pa-

---

¹³⁰ PAZd, Geografske i topografske karte, br. 4, 195.

¹³¹ Isto, br. 6.

¹³² ZKZ, Ms 217 i 648.

¹³³ G. PRAGA, *Att e diplomt* ... str. 100-101.

¹³⁴ GUNJAČA, 279.

¹³⁵ Isto, 308-309.

¹³⁶ PAZd, *Miscellanea*, svež. 8, poz. E, l. 61.

¹³⁷ GUNJAČA, 294. Tada se spominje još jedan mlin u Ražancu (isto, 338).

¹³⁸ *Miscellanea*, II-IV, Zadar 1950, 62-63.

gana iz prve polovine toga stoljeća, čuvanoj u Leidenu, na potocima koji teku prema Paškom kanalu vide se zgrade nekakvih mlinica.¹³⁹ Prema tome, moguće je da ih je taj prethodno vidio vlastitim očima ili ih je ucrtao na temelju spominjanja drugih očevidaca.

Zacijelo su te vodenice bile u cijelosti ili dijelom porušene u ratovima toga stoljeća, odnosno u jednom od naleta Turaka u ovaj kraj.¹⁴⁰ Naime, na karti okolice Zadra iz 1572. god. ucrtani su i mlinovi kod Ljupča. To bi pak moglo značiti da oni ipak nisu bili sasvim uništeni u netom svršenom ratu. No, moramo više vjerovati karti domaće provenijencije iz 1609. god. na kojoj je, primjerice, mlin u Čakavcima označen kao porušen (*molin distrutto*).¹⁴¹ Već početkom 17. st. u izvorima se spominju neke tamošnje vodenice. Tako Grgur Belović iz Ljupča u kovozi 1622. dobiva prilvolu nasljednika Frane Martinića da na njihovoj zemlji u Krnezi "podigne zgradu i sagradi mlin" vlastitim troškom: nakon obavljena posla poduzetnik je stekao pravo uživanja, posjedovanja, korištenja, prodaje i darivanja toga mlina uz obvezu plaćanja 12 lira godišnje vlasnicima zemlje, počevši od 1. srpnja sljedeće godine. Pored toga su vlasnici zemlje smjeli u mlinu godišnje samljeti 2 kvarte žita. Utanačeni ugovor je sadržavao već uobičajenu klauzulu glede slučaja rata ili kuge.¹⁴² U ožujku sljedeće godine neki Zadranin unajmljuje braći Nadinić iz Ljupča mlin za žito smješten u Podvršju kod Ražanca: dotle je taj mlin zakupljivan za 20 lira godišnje, pa su toliku svotu novca plaćali i novi korisnici.¹⁴³ I braća Girardini iz Zadra su bili vlasnici jedne tamošnje vodenice. Nije poznat razlog takvom postupku, ali se zna da je 1635. god. mletačka vlast zabranila stanovnicima Ražanca mljevenje žita upravo u njihovu mlinu.¹⁴⁴ Jamačno je za to postojao valjan razlog, koji je, vjerujemo, naveo vlast na tako strog čin.

Ubrzo je uslijedio kandijski rat, kada su bili porušeni mnogi mlinovi u okolici Zadra i Nina, pa je zasigurno slična sudbina zadesila i onaj kraj Ljupča. Na takvo razmišljanje nas upućuje dugotrajna šutnja izvora o tamošnjim mlinicama. Jer, tek 2. studenoga 1696. Frane Revessi i Adriana Fozza iz Zadra daju u najam don Mati Ugarkoviću svoj mlin za meljavu žita *à Plemichi nelle pertinenze di Gliuba* za 80 lira godišnje.¹⁴⁵ Prema tome, taj je pogon već postojao i djelovao, jer inače ne bi bio davan u zakup. A treba reći i to da je tada još uvi-

¹³⁹ Ivo PETRICIOLI, Zoranićeve deželje na jednoj suvremenoj karti. *Zadarska revija*, 18, 1969, br. 5, 526; ISTI, Novi rezultati u istraživanju zadarskih srednjovjekovnih fortifikacija, *Diadora* 3, Zadar, 1965, 172-173.

¹⁴⁰ Roman JELIĆ, Selo Čakavci i knezovi Markovići, Radovi Centra JAZU u Zadru, 21, 1974, 149.

¹⁴¹ ZKZ, Ms br. 339, Godine 1591. spominje se u selu Brus blizu Ljupča mlin, koji je tada zakupljen na 4 godine, uz zakupninu od 6 dukata godišnje (PAZd, SZB Simona Veniera, b. I, prot. 5, l. 44-45).

¹⁴² PAZd, SZB P. Fumatija, b. jed., sv. I/2.

¹⁴³ Isto, l. 28-29.

¹⁴⁴ PAZd, Spisil gen prov. Francesca Zena (1633-1635), knj. jed. l. 471.

¹⁴⁵ PAZd, SZB N. Lomazzi, instr. od 2. XI. 1696.

jek trajao rat između Mlečana i Turaka (morejski), čija je pozornica dijelom bila sjeverna Dalmacija.

Potom su ondje svakako obnavljani ili građeni novi mlinovi na vodu. Da je tome doista bilo tako svjedoče neki izvori. Naime, na karti dijela ninskog područja iz 1710. god. ucrtana su dva mlina u Plemićima, te po jedan u današnjim Jovićima i kod Radovina.¹⁴⁶ K tome, sredinom toga stoljeća braća Bortolazzi i Ivan Krsto Fortezza iz Zadra posjeduju zajednički mlin kod Ražanca odnosno Ljupča: god. 1751. daju ga u najam na 29 godina župniku Ražanca Vidu Štuliću, za podavanje od 50 lira godišnje.¹⁴⁷ To znači da su ondje i tada djelovali barem neki mlinovi na uslugu tamošnjem pučanstvu.

VI.

Manji vodotoci koji se slijevaju u Novigradsko more omogućavali su također podizanje vodenica. Njihovo postojanje u prošlim stoljećima svjedoče rijetki pisani dokumenti, pa te vijesti ovdje podastiremo.

Prvi znani nam spomen potječe iz 1438. godine. Naime, tada u Grguricama, zaseoku današnjeg Islama Latinskog, zemlje posjeduje hrvatski plemić Toma Mogorović, dok kod Suhovara ima pak mlin za meljavu žita.¹⁴⁸ Grgur Diklić i Martin Vehojević iz Grabovčana kod Biljana 1460. god. grade mlin, kanale za usmjeravnje vode i sve ono što je bilo nepohodno takvom pogonu, na vodi zvanj Stubil. Za to su se obvezali vlasnici zemlje, hrvatskoj plemkinji Urši Slavčić plaćati jedan zlatni dukat godišnje. Ugovor je sklopljen na 29 godina.¹⁴⁹ Neki Jure Stojmanić iz Poličnika 1491. prodaje Vladanu Lorenčiću iz Kalčine Gorice mlin za žito u selu Zdahovu, a tri godine potom Stanica Skutarić iz Zdahova prodaje Mihovilu Braniloviću iz Reljana dio mlina u svom selu, kojega je na zemlji zadarskog trgovca Pavla Brkovića imala u zajedništvu s Jurjem Prvkovićem iz Zadra i Matom Mihovilovićem iz Kobiljeglavica.¹⁵⁰

Prije je spomenuto da je 1527. god. zadarska komora stjecala prihod od mlina u Kašiću, 14 lira godišnje. Zacijelo je ta mlinica bila smještena na potočiću Bućnovac u zaseoku Pozderi.¹⁵¹ Godine 1511. Danko Godonić iz Tršćana, Mate Merzić iz Velikog Horuplja (Ruplja) i Nikola Rabanaz, mlinski majstor, uzimaju zajednički u najam od zadarskog brijača Ivana Grega jedan položaj (poštu) u Ruplju, uz potok Baštica, u svrhu gradnje mlina za žito: ugovorom je utanačeno da će oni vlasniku zemlje sljedećih devet godina isplaćivati najamninu u

---

¹⁴⁶ PAZd, SSSD, kut. 4, br. 988.

¹⁴⁷ PAZd, SZB T. Franceschiya, b. V, sv. 1, l. 2-3.

¹⁴⁸ Roman JELIĆ, Novigradski distrikt, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, 31, 1989, 136; Stjepan ANTOLJAK, Zadarski katastik 15. stoljeća, *Starine JAZU*, 42, Zagreb, 1949, 82, bilj. 11; Isti, Izumiranje i nestanak hrvatskog plemstva u okolici Zadra, *Radovi Instituta JAZU*, 9, Zadar, 1962, 82.

¹⁴⁹ PAZd, SZB Johana Calcina (1439-1492), b. VII.

¹⁵⁰ R. JELIĆ, Novigradski distrikt, 129-130.

¹⁵¹ GUNJAČA, 301. bilj. 72; R. JELIĆ, Novigradski distrikt, 121, 132.

visini od 8 lira godišnje.¹⁵² Poslije ovih vijesti one presahnjuju. Jamačno su tamošnje mlinice bile porušene tijekom mletačko-turskih ratova u 16. i 17. stoljeću. Tek 1681. god. Andrija Isij daje u zakup zemlju u Poričanima, uz potok Baštica (*Baschizza*), nedaleko Vinjerca i Slivnice: na njoj su neki tamošnji seljaci trebali sagraditi mlin za žito, uz obvezu plaćanja 50 lira godišnje vlasniku zemlje.¹⁵³ Nije se pronašla pisana potvrda da je taj ugovor ostvaren, ali se može pretpostaviti da jest, kao većina tada utanačivanih.

Da su neke od tih mlinica djelovale i tijekom 18. stoljeća svjedoči karta iz 1756. godine na kojoj je predstavljena okolica Posedarja. Tom prigodom je zabilježena mlinica na potoku Baštici, nedaleko njegova uvira u Novigradsko more.¹⁵⁴ Štoviše, nekoliko godina potom, 1760., jedan izvor kazuje da je upravo tamo, navodno kod Slivnice, bilo pet mlinova za žito i dvije suknare za rašu.¹⁵⁵ Ako je to istina, onda bi se moglo pretpostaviti da je tada njihov broj uvelike porastao, valjda srazmjerno potrebama ondašnjeg pučanstva za mljevenjem žita i pranjem sukna.

VII.

Postojanje nekoliko vodotoka, stalnih ili povremenih - Kotarke, Mljacke, Borelovice i drugih - od zapada prema Vranskom jezeru, oduvijek je pružalo mogućnost postojanja velikog broja vodenica. Tako se zna da je još u 11. st. na Potoku u Vrbici zasigurno djelovala mlinica, koja se u sljedećem stoljeću naziva "starinskim mlinom" na posjedu samostana sv. Kuzme i Damjana (Rogovo). Taj se mlin nalazio otprilike dva kilometra jugoistočno od crkvice sv. Mihovila ponad današnjeg Sv. Filipa i Jakova.¹⁵⁶ Ali on svakako nije bio ondje jedini.

Početkom 14. st., za ratovanje između Mlečana i Ludovika I., rogovski je posjed uvelike postradao, a ponovni rušilački val uslijedio je već koncem sljedećeg stoljeća upadima Turaka u ove krajeve.¹⁵⁷ I pored takve situacije ondje je bilo aktivnih mlinica. Neki pak tvrde da je spomenuti samostan gotovo na svakom posjedu imao mlinove upravo u prvim stoljećima postojanja.¹⁵⁸ A to se svakako odnosi u prvom redu na njegove kopnene posjede zapadno od Vranskog jezera. Zna se da su Zadrani početkom 14. st., pored ostalog, bili prisvojili neka dobra rogovskog samostana, među njima i mlin u Vrbici:¹⁵⁹

---

¹⁵² GUNJAČA, 301.

¹⁵³ PAZd, SZB Andrea Tori (1675-1708), b. I, instr. od 29. VIII. 1677.

¹⁵⁴ PAZd, Geografske i topografske karte, br. 50.

¹⁵⁵ ZKZ, Ms br. 461/VI, sv. 81.

¹⁵⁶ L. JELIĆ, Povjesno-topografske crtice o biogradskom primorju, *Vjensik Hrvatskog arheološkoga društva*, 3, Zagreb 1898, 64.

¹⁵⁷ Isto, 58.

¹⁵⁸ T. SMIČIKLAS, *CD*, II, 182, 219, III, 144; Ivan OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, Split, 1964, II, 230.

¹⁵⁹ L. JELIĆ, n. dj. 42.

godine 1325. oni su sve bili dužni vratiti samostanu. Spomenuti mlin je donosio unosne prihode. Naime, neko doba je samostan na račun njegova zakupa dobivao godišnje 200 libara svinjskog mesa.¹⁶⁰ Pored toga, samostanci su smjeli u njemu besplatno samljeti 3 stara žita mjesečno. Pače, prema nekim indicijama taj samostan je posjedovao još neki mlin smješten na njegovoj zemlji *ad Stinice sub Uercevo*.¹⁶¹ Nadalje, na samostanskoj zemlji u Gorici 1386. god. postoji mlinica čiji su vlasnici bili neki Zadrani: u ime naknade za zemlju samostan je dobivao 1/4 od godišnjih prihoda mlina.¹⁶²

Na samostanskom posjedu u Bubnjanima kod Tinja još se 1340. god. spominje jedna vodenica.¹⁶³ Vranski kaštelan je 1389. koristio mlin u Vrbici, nastojeći ga usput bespravno prisvojiti. Njegovo pravo zanjekao mu je samostan Rogovo, te ga je zacijelo i dobio natrag, uz pomoć vlasti u Zadru.¹⁶⁴ Mlin i stuparu tada je u Vrani posjedovao Pavao de Drechia iz Zadra, koje je on bio iznajmio Tomi sinu Stanislavovu.¹⁶⁵ Nadalje, u Blaćanima, selu uz potok Kotarka, na posjedu rogovskog samostana zadarska obitelj Krešava 1474. god. daje u zakup svoj mlin obiteljima Detrico i Krnarutić.¹⁶⁶ Nekako u isto doba su braća Bertonić dobila od vlasti privolu za gradnju mlina u Vrani, ali je neočekivani upad Turaka na to područje spriječio ostvarenje te zamisli.¹⁶⁷ Početkom 1489. god. spominju se dvije mlinice u Miljači (Terčice), na mjestu zvanom Zuanščina (Zovanšina) kod današnjeg Galovca, čiji su vlasnici Zadrani, a korisnici neki tamošnji seljaci.¹⁶⁸ Krajem 1509. god. Zuane Grisogono i drugovi daju u najam na 29 godina Matiji Blažičeviću i Šimunu Zelenkoviću iz Miljacke (Miljače), te Filipu Fariševiću iz Terčice oštećeni mlin u Terčicama na mjestu zvanom Zovanšina između Prkosa i Galovca, za 9 lira: gospodari su mogli besplatno samljeti u mlinu 6 vreća žita godišnje.¹⁶⁹ Jamačno su to bili manji, povremeni vodotoci, koji nisu omogućavali djelovanje mlinice tijekom čitave godine. Potonji izuzetno povoljni uvjeti

¹⁶⁰ Tomislav RAUKAR, Ekonomski odnosi na posjedima rogovskog samostana u XIV i XV stoljeću, *Historijski zbornik*, 23-24, Zagreb 1970-1971, 221.

¹⁶¹ L. JELIĆ, 44.

¹⁶² T. RAUKAR, Ekonomski odnosi ... str. 222.

¹⁶³ Petar SKOK, Postanak hrvatskog Zadra, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 1, Zagreb, 1954, 51.

¹⁶⁴ *Diplomatički zbornik*, I, Zagreb, 1967, 406-407.

¹⁶⁵ PAZd, SZB Articutus Rivignano, b. V, sv. 6, l. 10; KLAIĆ-PETRICIOLI, 470.

¹⁶⁶ PAZd, Dukale i terminacije, sv. II, l. 956-957; I. PEDERIN, 169. Navodno je ondje bilo odjednom čak 30 mlinova odnosno mlinskih kamenova, u što je teško povjerovati.

¹⁶⁷ PAZd, Dukale i terminacije, sv. II, l. 112.

¹⁶⁸ PAZd, SZB Zan Francesco Grisini (1454-1495), b. I, sv. 3, instr. od 2. i 12. l. 1487. Spomenut ćemo i to da je zadarski plemić Petar Basadanova 1455. svoj mlin u Tukljaćanima dao na slobodno korištenje nekom Lovri Drazmilliću (*Programm dell' i. r. ginnasio superiore di Zara za šk. god. 1901/02.*, 58).

¹⁶⁹ GUNJAČA, 299. Godine 1505. kupuje se zemlja *a Ractce, alla Flumara alt molinu* (isto, 268), koje su jugozapadno od Galovca.

zakupa mogu se objasniti namirom troškova obnove mlina od strane poduzetnika. Prema tomu, u mirno doba su onamo uspostavljeni novi primitivni mlinski pogoni, kako na posjedima samostana tako i onima zadarskih plemića. Stoga je moguća i opravdana tvrdnja nekih da je krajem 15. odnosno početkom 16. st. samo na rogovskom posjedu djelovalo nekoliko mlinica za žito.¹⁷⁰ Vjerujemo da je to zapravo bio "labuđi pjev" tamošnjih vodenica.

Mletačko-turski ratovi u 16. stoljeću uzrokovali su velika razaranja u Dalmaciji. Tada su Rogovo i naselje Vrbica bili gotovo uništeni: naravno, porušeni su i tamošnji mlinovi. A to područje bilo je nakon toga predano u posjed novih gospodara - Turaka.¹⁷¹ Nije pouzdano poznata daljnja sudbina tamošnjih vodenica. Tek početkom 1641. godine, uoči Kandijskog rata, Halilbeg obnavlja mlinicu u Vrbici. Ona je samo zakratko bila u funkciji. Međutim, granične razmirice su učinile da je samo tri godine potom taj mlin bio ponovno porušen, a mlinar protjeran, sve nastojanjem turskih lokalnih vlasti.¹⁷² Po svoj prilici taj je mlin obnovljen poslije Kandijskog rata,¹⁷³ ali nemamo potvrde o njegovom potonjem djelovanju. Godine 1681. je zadarska obitelj Vitanović u Vrani, na Kakmi, podigla jednu vodenicu koja je podlijegala nametu desetine državnoj blagajni jer je sagrađena na no-voj stečevini.

VIII.

Dakako, postojanje mlinova neminovno je iziskivalo postojanje profesionalnih mlinara. Štoviše, bilo je uvijek i "mlinskih majstora" (*mastro de Molini*), koji su popravljali i gradili mlinska postrojenja na ovom području. I jednih i drugih bilo je u Zadru i okolici, kako to svjedoče sačuvani izvori iz 14. stoljeća.¹⁷⁴ Naravno, bilo ih je i prije, ali to nije moguće posvjedočiti izvornim podacima. Navest ćemo samo nekoliko zanimljivih slučajeva, koji donekle pokazuju društveni položaj mlinskih obrtnika.

Naime, u izvorima se od 15. st. dalje javljaju mlinari u gradu i po selima okolice. U prvo iscrpnijem popisu pučanstva grada i okolice (1527.) navodi se postojanje jedne mlinarice,¹⁷⁵ a krajem toga stoljeća ističe se majstor Martin Grubačić kao *marangonus molendinorum*.¹⁷⁶ Bilježnički spisi Zadra spominju doista velik broj mlinara i mlinskih majstora, koje onda nije moguće ovdje navesti. Oni sklapaju

---

¹⁷⁰ L. JELIĆ, 165; Josip KOLANOVIĆ, Benediktinci na Pašmanu, *Pašmanski zbornik*, 1987, 99.

¹⁷¹ T. RAUKAR, *Ekonomski odnosi ...* str. 264.

¹⁷² L. JELIĆ, 15-16; PAZd, *Dragomanski spisi*, filca CV, br. 9, 13.

¹⁷³ L. JELIĆ, 66.

¹⁷⁴ Aleksandar PIASEVOLI, *Fragmenti iz ekonomskog života Zadra*, *Zadar/zbornik*, Zagreb 1964, 26.

¹⁷⁵ Š. LJUBIĆ, *Commissiones et relationes Venetae*, I, Zagreb, 1876, 196.

¹⁷⁶ Cvito FISKOVIĆ, *Zadarski sredovječni majstori*, Split, 1959, 62.

razne poslove ili svjedoče pri sklapanju ugovora. Već ta činjenica pokazuje njihov prestižni društveni položaj u gradu.

K tome, 1511. god. mlinar Milašinović u gradu kupuje kuću, dok majstor Bartul Martinić kupuje zemlje u gradu.¹⁷⁷ Sličnih primjera je bezbroj. A to pokazuje da su upravo ti obrtnici zarađivali dosta, više od drugih, te su bili u mogućnosti ulagati kapital u kupovinu vrijednih nekretnina. Štoviše, neki su, kao obitelj Taljadurić, čiji članovi su tradicionalno mlinari od kraja 16. stoljeća, zakupljivali dijelove ili čitave mlinove, kuću Kaptola, popravljali i gradili mlinove i drugo, te na taj način akumulirali stanoviti kapital.¹⁷⁸ Tako se moglo dogoditi da je upravo ta obitelj tijekom 17. i 18. st. posuđivala novac nekim plemićkim obiteljima grada.¹⁷⁹ A upravo to svjedoči ekonomsku moć tih gradskih mlinara, njihov zavidan društveni položaj među gradskim pučanstvom. Nema dvojbe da su i drugi ovdašnji mlinski obrtnici za njima mnogo zaostajali, što znači da je to zanimanje onda bilo itekako unosno.

IX.

Na kraju treba zaključno reći: nedostatak većih, stalnih vodotoka u blizini Zadra uvelike je pravio problem mliva žita za potrebe ovdašnjeg gradskog i inog pučanstva. Ionako tešku situaciju glede toga još više je pogoršao dolazak i nazočnost Turaka nedaleko samog grada i rušenje postojećih mlinskih objekata u ratnim vremenima. A ona su bila vrlo česta. Ti pogoni bili su najvećim dijelom vrlo primitivni pa im je proizvodni kapacitet, razumije se, bio srazmjernan. Takvo stanje iziskivalo je traženje rješenja problema većom izradom ručnih mlinova u najtežim trenucima ovog kraja. Tek nakon izгона Turaka, grade se brojne vodenice na manjim ili većim vodotocima daljnje okolice grada, čime je ovaj problem samo ublažen. Svejedno je ovdašnje pučanstvo i tada znalo odvoziti žito na mljevenje na Krku ili u Solin. Prema tomu, unatoč porastu broja mlinova u 18. st. taj je problem i dalje pritiskao ovdašnje gradsko i okolno pučanstvo. Najveću korist od postojanja mlinova izvlačili su mlinski majstori koji su upravo tom djelatnošću znali stjecati priličan imetak.

---

¹⁷⁷ ZKZ, Ms br. 461/II, sv. 52.

¹⁷⁸ PAZd, Spisi obitelji Lantana, svež. V, br. 5.

¹⁷⁹ ZKZ, Ms br. 360, l. 222; Ms br. 357/II; Ms br. 364, l. 16.

Šime Peričić: FORMER MILLS IN THE ZADAR REGION

Summary

The author's research in the existence and work of water-mills in the Zadar region was rather successful. Due to a lack of necessary sources research could only start with the 13th century. A serious problem was that there were no large and permanent watercourse near the town, The difficult situation was even worsened by the presence of the Turks who damaged or completely destroyed such objects. Before the penetration of Turks the inhabitants of Zadar and its surrounding had built numerous water-mills at the nearby stream Ričina, at the watercourses of the Ričina in Nin, at brooks near Sukošan, Ljupča, Posedarje and Vrana. Destroyed or damaged mills were repaired and restored. These were mostly small and primitive plants with a proportional, low and insufficient production capacity. Hence, the inhabitants of that region were sometimes forced to transport their corn to be ground in mills at the Krka. Only after the expulsion of the Turks from this region did the situation improve. It is important to point out that individual millers mostly profited by these mills which presented a certain capital source.